

TÜRÜK

2019, Yıl/Year: 7, Sayı/Issue:16, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: **31.01.2019**

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: **27.02.2019**

Sayfa / *Page*: 350-360

Research Article / Araştırma Makalesi

Doi: <http://dx.doi.org/10.12992/TURUK672>

Yazar / *Writer*:

 Elife ATEŞ

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Doktora Öğrencisi
elif.ates321@gmail.com

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE TOPLUMSAL ÖĞRETİLER

Öz

Yaşanmış olaylar insanın ve toplumun zihninde kendilerini tekrar ederler. Böylece kurumsallaşmış adet, gelenek, görenek ve kanun olurlar. Bu kurum, kanun ve adetler toplumun ve bireyin bilincinde sözle hayat bulurlar. Bu kültürün bilgisini üretmek için birey ve toplum zihni eşzamanlı çalışır. Bugün insanlara yaşanmış olaylar üzerine yorumlar sunanlar ve toplumu yönlendirenler; yazarlar, tarihçiler, filozoflar, sosyologlar ve din adamlarıdır. Halbuki geçmişte şimdi farklılaşmış bu görevleri üstlenen tek bir kişi vardı, bilici ozan. Bu Batı'da Homeros, Hesiod'tu. Doğu'da Dedem Korkut... Dede Korkut Hikâyeleri'nde bir toplum yapısının bütün mekanizmalarıyla birlikte ele alındığını her mekanizmaya ait normlar bütünü'nün hem genç nesle hem yaşlı nesle aktarıldığını görürüz. Dedem Korkut, ideal normları taşıyan arketiplerin üreticisi ve öğreticisidir. Bu hikâyeler toplumun yetişkin bireylerine toplumlarının değer yargılarını, kutsallarını hatırlatıp onları bu topluma ait oldukları için onurlandırırken; genç bireylerine de bu yargıları, kutsalları gösterip onları bu toplum için çabalayan bireyler olmak için yüreklendirmektedir. Bu normlar; evlat sahibi olmak, iyi bir aile olmak,

toplumun yararı için çalışmak, devlet şuuru, boy şuuru, alplık şuuru gibi toplumun bekası için elzem olan normlardır.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Dede Korkut, toplumsal öğretiler, mit, arketip

SOCIAL TEACHINGS IN DEDE KORKUT STORIES

Abstract

Experienced events repeat themselves in the memory of human mind and in the memory of society. In this way, they institutionalise and turn into institutions, rituals and laws. These institutions, rituals and laws survive in the minds of society and individual through “logos”. Social and an individual memory work simultaneously to create logos. In modern time it is authors, historians, philosophers, sociologists and ecclesiastics who interpret the experienced events and guide society. However, in the past, there was only one person who undertook the duty which has many subbranches today. It was the all-knowing bard. In the West, it was Homer and Hesiod. In the East it was Dede Korkut. In “Dede Korkut Stories” we realize that a society’s structure is handled with all its mechanisms and all the norms related to each mechanism is delivered to both old generation and new generation. Dede Korkut is the generator and instructor of arche-types who carry ideal norms. While these stories honour the old generation because of their belonging to this society by reminding them of the value judgements and the sacred of their society, they encourage the new generation to become whole-hearted individuals working for their society by showing them the value judgements and the sacred of the society. These norms are essential for the survival of society, such as having a child, having a good family, working for the goodness of the society, the state awareness, “tribe(boy)” awareness and being an “alp”, a hero of ancient Turkish.

Key Words: Turkish Literature, Dede Korkut, social teachings, myth, archetypes

1. Giriş

Yaşanmış olaylar insanın ve toplumun zihninde kendilerini tekrar ederler. Böylece kurumsallaşır, adet, gelenek, görenek ve kanun olurlar. Bu kurum, kanun ve adetler toplumun ve bireyin bilincinde sözle hayat bulurlar. Bu kültürün bilgisini üretmek için birey ve toplum zihni eşzamanlı çalışır. Bugün insanlara yaşanmış olaylar üzerine yorumlar sunanlar ve toplumu yönlendirenler; yazarlar, tarihçiler, filozoflar, sosyologlar ve din adamlarıdır. Halbuki geçmişte şimdi farklılaşmış bu görevleri üstlenen tek bir kişi vardı, bilici ozan. Bu Batı’da Homeros, Hesiod’tu. Doğu’da Dedem Korkut...

Türk tarihinde, bilici ozanın bütün özelliklerini üzerinde toplayan ya da başlı başına bilici ozan teriminin lügatlere girmesine sebep olan en önemli edebi şahsiyet Dedem Korkut Ata'¹dir. O bir toplumun manevi kalesi, yol göstericisi, bilicisi, şamanı, her şeyidir. Onun hikâyelerinden yola çıkarak denebilir ki o bir toplumun kurallarını, kaidelerini kendine has yorumuyla dile getirmiştir. Onun mitleştirdiği kahramanlar yeni yetişmekte olan nesillere örnek olur. “Bu Dede Korkut, olayları muhakkak tamamlayan ve hadiseler bazen müdahale eden; Oğuz yiğitlerine öğüt, Oğuz önderlerine olur veren bilge ihtiyar, tecrübeli bir bilicidir. O ergenlik çağına gelenlere, yiğitlik gösterenlere ad koyar; her şeye değer biçer, olacakları önceden görür, yani aynı zamanda sihir sahibidir. Sözü de sazı da Oğuzlarca yüce tutulur, kutsal sayılır” (Abdullah 1997, 139).

2. Dede Korkut'un Oğuz Toplumundaki Görevi

Peki, Dede Korkut'un Oğuz toplumunda görünen fonksiyonun altında yatan fonksiyonu nedir? Dedem Korkut'un görevi Oğuz toplumunun hayatını, yaşama prensiplerini, değer yargılarını şekillendiren mitler üretmektir. Kemal Abdullah mitlerin oluşumu hakkında şunları söyler: “İnsan kendini tabiatın içinden ayırmaya çalıştığı andan itibaren onun mitolojik tefekkürü de durgunluk devresinden kurtulur ve inkişaf etmeye başlar, çeşitlenir, derinleşir ve zenginleşir. İşte bu andan itibaren insan mitoloji hafızası işin içine girer. İnsan hatırlamaya ve eskiyi yeniden kurmaya çalışır” (1997, 45). Bu yeniden kuruş sözle, edebiyatla, gelir. Mitolojik dünyada sözün önemli bir yeri vardır. Söz mitin somutlaşmış halidir, toplum üyelerine de kendini bu şekilde kabul ettirir, ayrıca bu kabul edilmiş toplumun bekası için elzemdir. Çünkü bu toplum sözün kodeksinde, davranış normlarını ve hayat tarzını bulmaktadır. Yani, Kemal Abdullah'ın sözleriyle toplum bir bütünüyle sözün çocuğu olarak yeniden doğmaktadır (1997, 54).

Oğuz'da bu sözün sahibi Dedem Korkut'tur. “Mitin destandaki yetkili elçisi Dede Korkut'tur. Dede Korkut bütün bölümlerde miti tam olarak temsil edebilen bir güçtür. Dede Korkut veya mit; Oğuzun koruyucusu, hamisi, ozanı, yani şairi, şamanı, yani bilicisi, talihini aydınlığa kavuşturan, belalardan koruyan bir nevi ilk ve son dayanak noktasıdır” (Abdullah 1997, 56). Kemal Abdullah Dedem Korkut'un bu poetik yönüne Basat karakterini anlatırken şu satırlarla dikkat çeker: “Asıl Basat'la Dede Korkut kahramanı Basat arasında da büyük bir mesafe vardır: Zaman mesafesi, manevi mesafe, entelektüel mesafe... Bütün bunlar birbiriyle birleşip büyük bir mesafe meydana getirirler; mitolojik tasavvurdan poetik yoruma kadar olan büyük bir mesafe!” (Abdullah 1997, 48). Asıl Basat olayı yaşar, acısını çeker, mücadelesini verir, bedelini öder. Dede Korkut ise hikâyesiyle Basat'ı güzelleştirerek, kutsayarak topluma bir arzu nesnesi olarak sunar. Onun gerçek Basat'la arasında epey bir mesafe vardır. Gerçek Basat acıyı yaşar, Dede Korkut ise bu acıya methiye düzer. Acının söze dökülmüş hâlidir fakat acı söze gelmez. Acı gerçek dünyada vardır, edebi dünyada ise acı ancak kutsanabilir. Bu gülün resmine bakmakla gerçek bir gülü koklamak arasındaki fark gibidir. Söze gelen, resme giren gerçek değildir. Mitolojik tasavvur aynı zamanda sadece bizim dinlediğimiz masal ve efsaneleri süsleyen, onların muhtevasını sürükleyen motif ayrıntılarının toplamı değildir. “Mitolojik tasavvur eski insanın dünyaya bakışının esasını şekillendiren, onun hareketlerinin kurallar sistemini belirleyen ve tabiatla münasebetlerini düzenleyen ve güzelleştiren

¹ Dede Korkut'un gerçekten yaşayıp yaşamamış olduğu bilinmemektedir, fakat ben bu yazımda Dede Korkut'u tarihi bir karakterden çok, Türklerde ozan mitinin sembolü olarak ele almaktayım. Kesinlikle yaşamış olduğuna dair bir iddiam yoktur fakat Oğuz toplumunda böyle bir ozanlık geleneğinin olduğu da yadsınamaz.

bütün bir yaşayış usulüdür. Felsefi, ahlaki, hukuki ve kurallara bağlı bir sistemdir” (Abdullah 1997, 45).

Ozan Korkut’un kopuzundan bir toplum şekillenir, bir kültür yazılır. “Kuralsızlıktan kurala geçiş Dede Korkut’un faaliyetlerinde de açıkça kendini gösterir. Her boyun sonunda gelip söylediği sözler Oğuz aleminin düzenini sağlayan ve bu düzeni yaratan programın terkip hisseleri tesiri göstermektedir” (Abdullah 1997, 35). Oğuz toplumu onun tornasından geçer. Peki, bu nasıl mümkün olmaktadır? Tarihi bir bilgi kaynağı olmasından ziyade edebi yönü ağır basan bu hikâyelere biraz daha yakından bakmak bu soruyu cevaplamamıza yardımcı olur. Hikâyelerin altında yatan ideolojiyi görmemiz bu yakın okumaya bağlıdır. Dede Korkut Hikâyeleri’nde bir toplum yapısının bütün mekanizmalarıyla birlikte ele alındığını her mekanizmaya ait normlar bütününe hem genç nesle hem yaşlı nesle aktarıldığını görürüz. Hikâyeler bir nevi norm aktarıcı ve norm hatırlatıcı bir fonksiyon yüklenirler.

Kitab-1 Dede Korkut destanları kahramanlık destanlarıdır. Oğuz yiğitlerinin, maharet, hüner, cesaret, sadakat ve mertliklerini anlatır. Bir destanın özelliklerine riayet ederek yenilmezdirler, yenilseler de bunlar geçici yenilişlerdir. Kahramanlık destanlarında kahramanın yenilmezliği, gücü, azameti öne çıkartılır ki yeni yetişen nesillere örnek olsunlar onları bu ideallerin toplumdaki taşıyıcısı yapsınlar. Danielle Chappelle, eski kozmolojiden bahsederken “Bütün olaylar tekrarlanan arketiplerin yenilenmiş manifestolarıdır” (1993, 7) der. Mircea Eliade ise konuyla paralel olarak “İnsan davranışları değerlerini fiziksel görünüşlerinin ötesinde mitsel bir örneği tekrardan ya da eski bir örneği yeniden üretmeden alır” (1954, 5) demektedir. Dede Korkut hikâyelerine Chappelle ve Eliade’nin yaklaşımlarıyla ele alacak olursak Dede Korkut hikâyelerinde yeni nesle örnek alıp tekrarlaması için arketipler yaratılmaktadır diyebiliriz. Dede Korkut kahramanları “çocukluktan gençliğe, gençlikten bilinçlenmeye ve olgunluğa doğru bir yolculuk yapar. Bu yolculuk Türklük değerlerini temsil eden derin ve boyutlu tiplerini yaratır. Bu kişiler göçebe insanın ‘archetype’ini temsil ederler” (Eliuz 1999, 140).

Hikâyelerin en can alıcı karakteri ise hiç şüphesiz bir öğretici rolündeki bilici ozan, Dedem Korkut’tur. O ideal normları taşıyan arketiplerin üreticisi ve öğreticisidir. Dede Korkut Kitabı’nın başında Dedem Korkut tanıtılır, onun Oğuzların “tamam bilicisi” olduğu, gaybdan haber verdiği, Oğuzların sorunlarının çözücüsü olduğundan söz edilir. “Resul ‘aleyhi’s-selam zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata [2] dirler bir er kopdı. Oğuzın ol kişi tamam biliçisi-y-idi. Ne dir-ise olur-idi. Gayıbdan dürlü haber söyler-idi. Hak Ta’ala anun könlüne [4] ilham eder-idi” (Özsoy 2006, 47). Dedem Korkut Oğuz toplumunun kurallarını, normlarını vecizeler halinde topluma aktarır. Bu yazıda “Dede Korkut Hikâyeleri”nin toplumsal normları aktarma ve hatırlatma işlevleri ele alınacaktır. Zira Dede Korkut Hikâyeleri “toplum şuuru” oluşturma da çok önemli bir görevi yerine getirmektedir. Bu hikâyeler toplumun yetişkin bireylerine toplumlarının değer yargılarını, kutsallarını hatırlatıp onları bu topluma ait oldukları için onurlandırırken; genç bireylerine de bu yargıları, kutsalları gösterip onları bu toplum için çabalayan bireyler olmak için yüreklendirmektedir.

3. Oğuz Toplumunun Dört Temel Mekanizması

Oğuz toplumunun dört temel mekanizması vardır. Bunlar sırasıyla; “oğuş”, “urug”, “boy” ve “budun”dur. Oğuş, toplumun en küçük sosyal birimi olan “aile”dir. Ekseriyetle anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşur. Urug birbirine yakın akraba olan ailelerin bir araya gelmesinden oluşan “sülale”dir. Sülale ile ilgili kararlar aile reisleri tarafından alınır ve uygulanır. Uruglar siyasi olarak boyun bir parçasıdır. Boylar ise urugların birleşmesinden oluşurlar, başlarında “boy beyi” bulunur. Boy beyleri boylarının çıkarlarını korurlar; adaleti sağlayıp boyu bir arada tutarlar. Boyların belli miktarda toprağı ve askeri gücü bulunur ve siyasi birer yapıdır. Boylar bir araya gelerek “budun”u oluşturur. Budunda “han, yabgu, kağan” ismiyle anılan başkanlar bulunur. Budun boyların iş birliği neticesinde oluşur ve siyasi bir yapıdır. Bağımsız olabileceğı gibi bir “il”e de bağılı olabilir. İl budunların bir araya gelmesinden müteşekkil “devlet”tir. Şimdi Dede Korkut Hikâyeleri’nde bu temel toplum mekanizmalarına dair aktarılan normları sırasıyla ele alalım.

4. Çocuk Sahibi Olmak

Dede Korkut Hikâyelerinde bireye aktarılan en önemli normlardan birisi soyu ve toplumu devam ettirecek bir evlat sahibi olmaktır. Çünkü Oğuz toplumunda çocuk; aile, toplum ve hatta devlet için geleceğın teminatı olarak görülür, bu sebeptendir ki toplum hayatının merkezidir. Ayrıca “çocuk, aile bazında düşünöldüğünde anne ve babanın genetik şifreleriyle var oldukları ikinci alan, cemiyet bazında düşünöldüğünde ise cemiyetin karakter taşıyıcısıdır. Yani aile ve toplum çocukla tecelli bulur” (Yalçın ve Şengöl 2004, 210). Çocukların, toplumdaki genetik şifrelerle eğitildikleri takdirde, topluma daha faydalı olacaklarına ve gelenekleri sonraki kuşaklara daha sağlıklı bir şekilde aktaracaklarına inanılır. “Türk toplumunda özellikle erkek çocuğa, babanın yerini tutacak olan yiğit gözüyle bakılır. Ata-erkil bir toplum olan Türklerde, aile reisi olan babanın yerine oğlun geçeceğı düşünöldüğü için oğul, ailede merkezdedir” (Yalçın ve Şengöl 2004, 211). Çocuk, Türk töresinin iç dinamiğı ve toplumda statikliği kaldıran bir hareket unsurudur. Bu yönüyle toplum, kendi iç dinamiğini, çocuk sayesinde sürekli canlı tutar ve her daim kendini yeniler. Türk toplumunda, çocuk, bir gelecek abidesidir. Yani toplumun değerlerini sonraki kuşaklara taşıyacak olan tek unsurdur. Çünkü kültür değerleri insanla taşınır ve onunla geliştirilir. Bu fikir “Dede Korkut Hikâyeleri”nde anlatılan Türk töresinde açıkça ifade edilir. Zira bugün babasının adını yürüten çocuk yarın toplumunun adını yürütecektir. Zira Dedem Korkut’un ifadeleriyle evlat; babasının iki gözünün biridir, yerine yetişenidir.

Yine Korkut Ata’nın aktarımından, oğlu kızı olmayana toplum içinde itibar edilmediğini anlarız. Bunun örnekleri “Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyu”nda açıkça görülür. Hikâyenin başında Hanlar Hanı Kam Gan oğlu Han Bayındır bir toy düzenler. Oğlu olanlar için ak otağ, kızı olanlar için kızıl otağ, oğlu kızı olmayanlar içinse kara otağ kurulmasını emreyleyler. Altlarına kara keçe önlerine kara keçi eti konsun, yerlerse yesinler; yemezlerse kalkıp gitsinler, der. Çünkü oğlu kızı olmayanı Tanrı’nın lanetlemiş olduğuna inanırlar ve onlar da lanetleme ihtiyacı hissederler. “Kimün ki [8] oğlu kızı yok kara otağa kondurun, kara kiçe altına döşen, kara koyun yahnisından önüne getirün, yir-ise yisün [10] yimez-ise tursın gitsün dimiş-idi...oğlu [12] kızı olmayanı Allah Ta’ala kargayupdur, biz dahı kargaruz,” (Özsoy 2006, 55).

Kam Büre’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nda da Kam Büre Bey Bayındır Han’ın sağına ve soluna sırlanmış gençlere bakarak bir oğlu olmadığı için hayıflanır. Tacını tahtını bırakacak bir oğlu

olmadığı için Tanrı'nın onu lanetlediğini düşünür. Niye ağladığını soran diğer beylere de “Oğulda ortacum yok kartaşda kaderüm yok Allah Ta‘ala meni kargayupdur. Bigler tacum tahtum için ağlaram...menüm dahı oğlum olsa, [6] Han Bayındır'un karşusın alsa tursa kulluk eylese, [7] men dahı baksam sevinsem kıvansam güvensen didi” (Özsoy 2006, 113). Daha sonra kesilen kurbanlarla ve duası geçen beylerin duasıyla bir evlat sahibi olacaktır ve bu evlat aracılığıyla han divanındaki eski mevkiine kavuşacaktır.

5. İyi Bir Aile Üyesi Olmak

Dede Korkut Hikâyeleri'nde bireye aktarılan en önemli normlardan birisi de “aile olma şuuru”dur. Oğuz toplumunda “oğuş” yani “aile” toplumun en küçük mekanizmasıdır. Fakat diğer mekanizmaların varlığı ve idamesi “aile” mekanizmasına sıkı sıkıya bağlıdır. Nitekim “Aile, toplum olma anlayışının başlangıcıdır. Eski Türk toplumunda en küçük birim ailedir. Türk sosyal hayatı, aile ve akrabalık bağları üzerine kurulmuştur... Aile Türk toplumunun ve Türk devletinin çekirdeğini ve temelini oluştur”maktadır (Koca 2002, 16). Dede Korkut Hikâyeleri'nde “aile”ye ait normların eski nesle hatırlatma, yeni nesle de bir öğreti olmaları amacıyla sık sık vurgulandığını görürüz. En çok vurgulanan norm “aile”ye bağlılıktır. Zira “alp arketipi”nin² olmazsa olmazlarından biri aile fertlerine özellikle babaya bağlılıklarıdır. “Alp Aile fertleri için fedakârlık yapmak zorundadırlar. Babayı düşman elinden kurtarmak yiğitlik gereğidir. Babanın yerini alacaksa ondan daha güçlü olduğunu kanıtlamalıdır. “Türk ailesinde otorite babanın elindeydi. Bu otoritenin sorumluluğuna ailenin geçimini sağlamak, onu korumaktı. Özellikle erkek evlatların yetişmesi ve ailenin faaliyetlerine katılması, babanın yükünü büyük ölçüde hafifletiyordu... Bu bakımdan, Türklerde erkek evlada büyük önem ve değer verilmekteydi. Esasen soyun devamı da ancak erkek evlat sayesinde olmaktadır” (Koca 2002, 16). Anne ise “Dede Korkut kitabında ‘Tanrı Hakkı’ taşımakta olup hukuk açısından ilişilmez, el sürülmez, hiçbir biçimde eleştirilemez ulu varlıktır. Suç işlemiş olsa bile hiç kimse üzerine kılıç çekemez” (Aliyarlı 2002, 802). Anne sevgisi çok kuvvetlidir. Anneliklerinden ötürü kadınlar toplumda saygın bir konuma sahiptirler. Onların fikirlerine de danışılır (Begil'in hanımına danışması) yeri geldiğinde kalkıp erleriyle birlikte savaş ederler. Namuslarına sahiptirler. Evin iç işlerine kadın karışır.

Destan kahramanı babasından, annesinden, kardeşinden oluşan ailesini korumakla yükümlüdür ve bu konuda asla taviz vermez. Basat aile fertlerini öldüren Tepegöz'ün af dilemesi üzerine “Mere kavat ağ sakallu babamı ağlatmışsın. Karıçuk ağ pürçeklü anamı bozlatmışsın. Karındaşum [6] Kıyanı öldürmüşsün. Ağça yüzlü yingemi tul eylemişsin. [7] Ala gözlü bebeklerin öksüz komışsın. Kor-mıyam seni,” (Özsoy 2006, 277) der.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde, aileye ve dolayısıyla topluma bağlılığı, şu ifadelerden de çıkarabiliriz: “Segrek'in, ağabeyi Egrek'i, esaretten kurtarmadan gerdeğe girmek istememesi; ayrıca, Uruz'un, ailesi sahipsiz ve atasız kalmasını diye, kendini kurtarmaya gelen babası Kazan Bey'e Oğul için baba ölmek ayıp olur demesi,” (Yalçın-Şengül 217). Evladın babaya vefası da çok önemlidir, Buğaç Han babasının kırk yiğidin lafına bakıp onu öldürmeye teşebbüsüne rağmen babasını annesinin isteğiyle yine kırk yiğidin elinden kurtarır. Bunun üzerine hanlar hanı Bayındır;

² Alp arketipi ile ilgili detaylı bilgi “Alp Olma Şuuru” başlığı altında verilmiştir.

Buğaç'ı tahtla, beylikle ödüllendirir. Korkut Ata da gelip Oğuzname söyler ve Boğaç'ı toplumun zihnine bir kez daha kaydeder.

6. Öğretici Bir Aile Olmak

Dede Korkut Hikâyeleri'nde "aile olma şuuru"nun vurgulanmasına asıl sebep ailenin öğreticilik fonksiyonudur. Zira birey topluma dahil olmadan önce ailenin tedrisinden geçer. Bu nedenle Dede Korkut Hikâyeleri'nde ailenin bu "öğreticilik" fonksiyonu vurgulanır. Aile çocuk topluma atılmadan önce ona toplumsal kaideleri öğretmekle yükümlüdür. Bunu yapmayan aile "norm"un dışında kalır ve "anormal"dir. Çocuğun topluma atılmasından önce aile bir nevi kamp işlevi görür. O bir eğitim kurumudur. Çocuk nasıl davranması gerektiğinin kaidelerini anasından babasından öğrenir. Dedem Korkut bunu "Kız anadan görmeyinçe [12] öğüt almaz. Oğul atadan görmeyinçe sofraya çekmez" (Özsoy 2006, 48) diyerek öz bir biçimde dile getirir. "Türk töresinin damgasını taşıyan aile ve toplum, çocuğun kimlik kazanma sürecinde bir hazırlık safhası ve bir rehberlik servisi gibidir. Çocuğun dünyada gözlerini açtığı ilk çevre ailesidir. Türk toplumunda, çocuğun gelişiminin temelini almış olduğu ilk yer olan ailenin, temel görevi: çocuklara iyi bir model olarak, çocukları aile (kendileri) ile coşkusal bağlarını koparmadan, bağımsızlığa... ve hayata hazırlama işlevidir. Bu hazırlık safhasında, çocuğun tek yönlendiricisi ona rehber olan ailesidir" (Yalçın ve Şengül 2004, 213). "Dede Korkut Hikâyeleri"nde de bu durumun vurgulandığını görürüz. Örneğin Kazan Bey, oğlu Uruz'un ad alamamasından dolayı üzülürken Uruz, babasına "Hüneri oğul babadan mı görür öğrenir yoksa babalar oğuldan mı öğrenir? Ne zaman sen beni alıp kâfir hudut boyuna çıkardın, kılıç çalıp baş kestir, ben senden ne gördüm ne öğreneyim" diye sorar.

7. Toplumun Yararı İçin Çalışmak

Dede Korkut Hikâyeleri'nde bireylere aktarılan bir diğer norm "toplumun yararı için çalışmak"tır. Bu normun aktarımını ad alma törenlerinde müşahede edebiliriz. Çocuğun ailenin ya da babasının gölgesinden kurtulup gerçek manada toplum sahnesine ilk çıkışı ad almasıyla olur. Dede Korkut Hikâyeleri'nde sıkça rastlanan ad alma törenleri çocuğun erginlerin hayatına geçişinin ilk adımıdır. Çocuk ismini almadan önce adeta topluma dahil değildir. Zaten toplumun çıkarı doğrultusunda bir iş yaparsa bir isim alabilir. Aksi takdirde toplumda esamisi okunmaz. Ergenlik yaşı on beştir, asıl bu dönemden sonra ismini alınca çocuk Oğuz toplumunun tam bir parçası olur. Korkut Hikâyeleri'nde, çocuk, yapmış olduğu faydalı işlerden dolayı daima ödüllendirilmektedir. Bu ödüller de çocuk için güçlü bir pekiştirici olur. Toplum içinde verilen pekiştiriciler, çocuğun kişiliğinin olumlu yönde gelişmesine katkıda bulunur. Dede Korkut Hikâyeleri'nde, çocuğa verilen ad bu şekilde verilmiş ilk ödül olarak da değerlendirilebilir. Türk toplumunda, kahramanlığa atılan ilk adımda, çocuğa önce adı verilir daha sonra da buna bağlı olarak, müspet adımı gerçekleştirecek olan farklı teşvikler verilir.

Ad alma törenleri çocuğu topluma adapte etmede büyük bir misyona sahiptir. Örneğin, Basat'ın medeni topluma dahil edilme zorluğunu ve bu zorluğun ad alma töreniyle ortadan kaldırılmasını "Basat Depegözü Öldürdüğü Boy"da görürüz. Basat'ı aslan büyütüştür ve babası Aruz Koca onu bulup evine getirdikten sonra da o; aslan yatağına, yani tabiata geri dönmüştür. Onun topluma bağlanması için Dedem Korkut'tan isim alması gerekmektedir. Bu ismi aldıktan sonra artık toplumun normal bir üyesidir, doğaya geri dönmez hatta doğaya karşı savaşır. Bamsı

Beyrek de adını almak için babasının yıllar önce kendisinin doğumuyla ona hediyeler alması için İstanbul'a gönderdiği bezirganları kafirlerden kurtarmalıdır. Baş kesip kan dökmelidir ki Dedem Korkut gelip ona ad koysun. İsim almak için illa yiğitlik yapmak gerekir. Buğaç Han'ın da ismini alması için bir boğayı alt etmesi gerekecektir. İsim hak edilir. Bunu onaylamak çocuğu Oğuz toplumuna perçinlemek ise Dedem Korkut'un görevidir. Çocuğa ad koymak ve babasından taht istemek için gelir. "Alpler topluluğuna katılan kahramana, toplumun takdiri ve teşvikiyle babası tarafından beylik, taht, at, koyun, deve, ev ve kıyafet verilmesi gerekmektedir" (Duymaz 1999, 119). Alplık kazanıp adını alan her Oğuz genci için Dedem Korkut tarafından bir Oğuznâme de düzülmeştir.

8. Devlet Olma Şuuru

Dede Korkut Hikâyeleri'nde bireylere aktarılan bir diğer norm da "devlet olma şuuru"dur. Yetişkin nesle bu norm hatırlatılırken yeni yetişen nesle de içinde yaşadıkları toplumun devlet yapısı alttan alta dikte edilir. Türk toplumunda çok katı bir hiyerarşi söz konusudur. En başta hanlar hanı Bayındır Han, daha sonra beyler beyi Salur Kazan gelir. "Oğuz'larda han, beyler, vezir ve naip olmak üzere dört unsurdan oluşan ve halktan kaynaklanan bir yönetim düzeni vardı. Dede Korkut destanında bu yönetimin halkla birlikte gerçekleştirdiği kahramanlıklar ve zaferler dile getirilmektedir. Dede Korkut destanının öteki özelliği ise sağlam bir toplum düzenini anlatmasıdır" (Kazmaz 1999, 251). Bu düzen devlet etrafında şekillenir. Biz Dede Korkut Hikâyelerinde ahenkli ve sistematik bir devlet yapısını görürüz. Bu yapının değerleri belirgindir ve bireyler tarafından özümsemiştir. Kemal Abdullah "Ahenk, Oğuz toplumuna has bir özellik olduğu için destanda da aksini bulmuştur. Ahengin başka adı sistemlilik" (1997, 24) der. Bu ahengi bozan her şey bir sorun teşkil etmektedir ve toplum düzenini bozar. Toplum düzenini bozan unsurlar ve bu düzensizliğin topluma olumsuz bir şekilde yansması da hikâyelerde ele alınır ki toplumun bireyleri ders alıp düzeni bozmasınlar. Örneğin, "İç Oğuz'un Taş Oğuz'a Asi Olduğu Boy"da toplumdaki ahengin bozulmasından ortaya çıkan bir savaş söz konusudur. Kıskançlık buna sebebiyet vermiştir. Toplumdaki bu ahengin sağlanmadığında nasıl bir kaos olacağına en güzel örnek bu hikâyedir.

9. Boy Olma Şuuru

Dede Korkut Hikâyeleri'nde vurgulanan bir norm da "boy şuuru"dur. Eski Türk toplumunda en homojen birimin "boy" olduğunu bilmekteyiz. Boyun bekasını sağlayan en önemli unsur ise "boy şuuru"dur. "Ailede olduğu gibi boyda da fertler; ortak ata, kan akrabalığı, ortak kültür ve mensubiyet şuuru gibi temel değerlerle birbirlerine bağlıydılar... Boyu ayakta tutan ve dağılmasını önleyen hiç şüphesiz 'boy şuuru' idi. İstisnasız her fert, milli kimliğini kendi boyunda bulmakta ve görmekteydi" (Koca 2002, 16). Bu şuur doğrultusunda boyun bekası için hanlara ve beylere itaat her şeyden önce gelir. Örneğin, "İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy"da Beyrek Aruz Koca'nın kendisinden Kazan'a karşı çıkmasını istemesi üzerine şiddetle karşı çıkar ve bu uğurda ölür. Aruz Koca onu öldürür fakat Kazan da onun öcünü alır ve dayısı Aruz Koca'yı kardeşi Kara Göne'ye öldürtür. Nitekim Aruz Koca o boyun başkanıdır ve vazifesini yapar. Onun vazifesi hak ve hukuku sağlamaktır.

Oğuz toplum düzenine ait bir diğer norm da divanda her beyin yerinin; şöhreti ve rütbesine göre belirlenmesidir. "Kazan Bey'in sağında oturanlara Sağ Beyler, solunda oturanlara Sol Beyler

denmektedir. Has beyler dipte İnaklar ise eşikte oturur” (Özsoy 2006, 29). Bir kişi bu hiyerarşiyi bozamaz. Biz bu normun ihlal edildiği ve karşılığında hangi tepkinin verildiğini “Uşun Koca Oğlu Boyu”nda görmekteyiz. Bu hikâyede, Egrek, Kazan’ın divanına teklifsizce girdiği için eleştirilmektedir. Beyler orada oturan beylerin her birinin oturduğu yeri emeklerinin ve kılıçlarının kuvvetiyle aldığını Egrek’in baş kesmeden, kan dökmeden, aç giydirmeden, çıplak donatmadan bu hakkı nerden aldığını sorarlar: “Mere Uşun Koca oğlu bu oturan bigler her biri oturduğu yiri kılıcı-yle alupdur, mere sen [8] baş-mı kesdün kan-mı töktün aç-mı toyurdun yalınçak-mı tonatdun” (Özsoy 2006, 299). Bunun üzerine Egrek gidip oturduğu yeri hak edecektir.

10. Alp Olma Şuuru

Dede Korkut Hikâyeleri’nde aktarılan bir diğer norm da “alplık şuuru”dur. Türk toplumunun, bireylerine aşlamak istediği niteliklerden belki de en önemlisi, ata soyunu devam ettirme ve toplumu ilelebet yaşatma duygusudur. Hikâyelerde kahraman adaylarının yolunu çizip onları kahramanlığa yönelten asıl unsur, toplumun “Atalar kültürü”nde yaşatılan ve onun kalıtsal bir özelliği olan “Alp tipi” yetiştirme gayesidir. Her toplum, yetiştireceği bireylere bazı değerler yüklemeye çalışır. Bir başka deyişle “Her medeniyet şekli kendisini yaşatacak insan tiplerini hususî olarak yetiştirir. Bunun için bazı müesseseler yaratır. Göçebe toplumda bu yetiştirme fonksiyonu, örf ve adetler tarafından ifa olunur. Bu yönüyle, birey, toplum oluşturduğu gelenekler dairesinde döner ve o daireyi benimseyerek önce ben, sonra biz olur” (Yalçın ve Şengül 2004, 220). Dede Korkut Kitabı’nda da gençlerin Oğuz toplumunun ve töresinin istediği şartlara uygun olarak yetiştirilişleri, yani alp oluşları anlatılarak, yeni yetişen gençlere alpliğin töresi sunulur. Mukaddime’de bu kurallar verilmiştir, bunların somutlaştırılmış örneklerini devam eden hikâyelerde görürüz. Alp kibirli olmamalı, yüce gönüllü olmalı, kılıç çekmeli, mal kazanmalıdır. Tabi bunları yaparken babası ona örnek olacaktır. Oğul atanın adını yürütmelidir. Misafirperver olmalı, yalan söylememeli, at binmeli, kılıç kuşanmalıdır. Yalan söyleyerek, yüce gönüllü olarak erdem gösterir. Kılıç kuşanarak, at binerek hüner gösterir. Nitekim Korkut Ata’nın buyurduğu gibi “Tekebbürlük [7] eyleni Tanrı sevmez, könlün yüce tutan erde devlet olmaz...karı[eski] düşmen dost olmaz...Ogul atadan görmeyince sofraya çekmez... Çala bilen yigide ok-ile kılıçtan bir [8] çomak yig... konugu gelmeyen kara ivler yıkılsa yig... Ata adını yörtmeyen hoyrad ogul ata bilinden ininçe inmese yig [10] ana rahmine düşünce düşmese yig... Yalan söz bu dünyada olınça olmasa yig” (Özsoy 2006, 50).

Şimdiye kadar Dede Korkut Hikâyeleri’nin toplumsal normları öğreticiliği fonksiyonunu ele aldık. Öğretim “sınav”sız olmaz. Bu düstur için de hikâyelerde kahramanların sürekli sınanması gerekir. Sınanmalıdırlar ki sınavı geçtiklerinde toplumsal statüleri perçinlensin. Örneğin “Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boy”da Burla Hatun, Uruz, Oğuz Beyleri, Karaça Çoban hep sınanır. Dost dost yolunda şehit olmalıdır. Arkadaşlık böyle bir sınavdan geçer. Anne anneliğinden, oğul oğulluğundan, ata atalığından, bey beyliğinden, dost dostluğundan, çoban çobanlığından sınanır. Kara Çoban iki kardeşini şehit vermek pahasına Kazan’ın davarını korur. Daha sonra Kazan’ın düşman üzerine tek başına gitmek istemesi, bir çobanla gitmesinin başına kakılacağı düşüncesiyle çobanı ağaca bağlaması üzerine bile ağacı söküp Kazan’ın peşinden gelir. Burla Hatun namusu için oğlu ona etinden yemesini salık verir, anası ise bu buyruğa uyacaktır. Kazan Bey sonunda yetişerek çoluk çocuğunu, malını, hazinesini kurtaracak bey, baba, evlat olarak kimliğini

yeniden kazanacaktır, bunu olayların sonunda gelip Salur'un oğuznamesini okuyan Dedem Korkut sayesinde yapacaktır. Beyrek'in eşinin ona layık olup olmadığına anlaşılması için de eş adayının türlü sınavlardan geçmesi gerekir. Banı Çiçek bu sınavlardan geçer.

11. Sonuç

Özetle, "Dede Korkut, güvenilir, yapıcı ve saygı değer kişiliği ile Oğuz Boyunun, değerler, anlamlar ve kurallar bütününden oluşan dünya görüşünün uygulanmasında ve öğretilmesinde etkilidir" (Türkeş 1999, 199). Dede Korkut Hikâyeleri Oğuz toplumunda nasıl erişkin kabul görür onandır ve hayatını devam ettirir sorularının cevapları vardır. "Aslında bu cevaplar hukuki-normatif kodeksin bir kolu olup bütün toplumun istifade etmek istediği davranış kaideleridir. Düşmanını aman vermeden öldür, bunun için hiç kimse senden hesap sormayacak! Mit böyle öğretir, kendi kurduğu ve yarattığı toplumun üyelerine bu çeşit yaşama ve bu çeşit mücadele etme dersi verir. Mit aynı zamanda yeni nesli, tecrübesiz, acemi, kanun kural bilmeyen yeniyi... bu şekilde terbiye etmeye, ehlileştirmeye çalışır" (Abdullah 1997, 79). Bu nedenle Dede Korkut Hikâyeleri'nin didaktik yönü ağır basmaktadır diyebiliriz.

Yalan söylenmez namus çok önemlidir, aralarında bir yalancı vardır ona da Yalancıoğlu Yaltacuk ismini takmışlardır. Toplumda en önemli unsur handan ve beylerden oluşan devlet teşkilatıdır. Bu teşkilatın içinde bir uyum söz konusudur. Herkes kendi yerini ve görevini bilir. Aile de bütün fertleriyle bu teşkilatın hizmeti altındadır. Devlet ve aile aynı mekânı paylaşırlar. Devlet küçük aile birliklerinden oluşmaktadır. Aile adeta devletin küçük bir prototipi görünümündedir. Bu devletin bekası için oğul vermek ve iyi oğul yetiştirmek gerekir. Oğullar babalarının mirasını alabilecek kudrette olmalıdırlar. Aksi halde devletin bekası tehlikeye girer. Bu nedenle devletin bekasını sağlayacak alp bireyler, yetiştirmek çok önemlidir. Alp olmanın kaideleri de Dedem Korkut'un kopuzundan çıkan nağmelerle yeni yetişen kuşağa söylenir. Dedem Korkut destanlarında bireyin tam bir birey olup toplumdaki yerini almadan önce geçirmesi gereken evreler kahramanlar üzerinden anlatılır. Bu evreler, doğma, ad alma, evlenme, devleti için çarpışma, mal edinme, erdemli olma gibi bireyin rüştünü ispatlamasına araç olan evrelerdir. Bu evreleri almanın akıyla atlatan birey olgunluğa erişir ve toplumda yerini sağlamlaştırır. Aksi halde toplumdaki mevkisi pek çabuk kaybedilebilir. Birey toplumun içinde savaştığı kadar, toplumu için uğraştığı kadar vardır. Aksi halde isim bile verilmeye layık görülmez.

Burada Dede Korkut'un misyonu, topluma yol göstererek yeni nesle, kurduğu mitler aracılığıyla hocalık etmektir, eski nesle de kimliklerini hatırlatmaktır. Dede Korkut Chapelle'nin ozan deyimine çok uymaktadır. Zira o "tarihi olayları ve evrensel olayları dönüştürüp topluma mal eden yerel tarihçi, şair, ozandır. O bizi sürekli kendimizi kendimize görünür kılmak isteyen benlik imgemizin kişileştirilmiş sembolüdür. O her şeyi çevreleyen ve bir parça iç derinliğini bize veren aynadır. O kişinin tüm yaşamının bir kopyası olmasını arzulayacağı imgenin bulucusudur" (1993, 242-3). Yani Dede Korkut usta kişiliğiyle toplumun olmak isteyeceği bireyleri ya da toplumda olması gereken birey imgelerini bir arzu nesnesi olarak topluma sunar. O bugünkü medyanın tek

kişilik kadrosudur, toplumun ortak hafızasının tek kişilik senaristidir. Kopuzuyla birlikte geçmiş anlatır, geleceği şekillendirir. Oğuzu sözlerinden yeniden yaratır.

KAYNAKÇA

ABDULLAH, Kemal. (1997). *Gizli Dede Korkut*, Ötüken, İstanbul.

ALİYARLI, Süleyman. (2002). “Dede Korkut Kitabı ve Türk Tarih Öncesi”, *Türkler*, Editör: Celal Güzel vd., cilt 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

CHAPELLE, Daniel (1993). *Nietzsche and Psychoanalysis*, State University of New York Press, Albany.

DUYMAZ, Ali (1999). “Dede Korkut Kitabında Alplarin Eğitim ve Geciş Törenleri”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.

ELIADE, Mircea. (1954). *The Myth of the Eternal Return*, Bollingen Foundation Inc. by Pantheon Books Inc., New York.

ELİUZ, Ülkü (1999). “Dede Korkut Hikayelerinde Tipler”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.

GÜNAY, Umay Türkeş (1999). “Dede Korkut Kitabı ve Toplumsal Değerlerin Tahlili”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.

KAZMAZ, Süleyman (1999) “Yönetim ve Toplum Düzeni Açısından Dede Korkut”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.

KOCA, Salim (2002). “Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat”, *Türkler*, Editör: Celal Güzel vd., cilt 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

ÖZSOY, Bekir Sami (2006). *Dede Korkut Kitabı: Transkripsiyon-İnceleme-Sözlük*, Akçağ, Ankara.

YALÇIN Süleyman Kaan; ŞENGÜL, Murat. (2004). “Dede Korkut Hikâyeleri'nin Çocuk Eğitimi Açısından Öne Sürdüğü Değerler ve Ortaya Çıkarmak İstedığı Tip Üzerine Bir Değerlendirme”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2, s. 209-223, Elazığ.